

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVNÍŠTĚ
V ÚSTÍ NAD LABEM

Zdeněk Petr
předseda spolku
Malečovský rozhled, z. s.
Malečov 85
403 27 Malečov

Váš dopis ze dne: 9. 4. 2024
Naše č. j.: NPU-351/ 32114/2024
Vyřizuje: Švec
Spisový znak: 823

Místo, datum: Ústí nad Labem, 9. 4. 2024

Parcela p. č. 53/2, Malečov, k. ú. Němčí u Malečova, okr. Ústí nad Labem Větrné čerpadlo

Vyjádřením Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ústí nad Labem podle § 32 zák. č. 20/1987 Sb.

Používání vícelopátkových větrem poháněných kol (turbín) se v našem prostředí datuje od 80. let 19. století. Používána přitom byla nejen vícelopátková větrná kola, ale i rotory typu Halladayova turbína. I v našem prostředí má čerpání vody pomocí větrné energie svou tradici. Větrná čerpadla jsou svým principem velmi jednoduchá zařízení, v níž je rotor s lopatkami a kormidlem, které zajišťuje jeho natáčení proti směru vanoucího větru, poháněn větrem a prostřednictvím excentru na své ose dává pohyb táhlu spojenému s pístem čerpadla. Natáčení rotoru proti větru je řešeno buď zmíněným směrovým kormidlem, nebo u větších typů menším pomocným větrným „servo“ rotorem, s osou kolmou na osu hlavního rotoru. Pokud se tento malý rotor díky větru točil, přenášel svou rotaci na mechanismus natáčení hlavního rotoru do okamžiku, kdy sám byl vůči větru v „nulové“ (pasivní) pozici, zato hlavní rotor mohl kolmo přicházejícího větru využívat naplno.¹

Toto konkrétní zařízení bylo zhotoveno jako součást vodohospodářského řešení obce Němčí (Nemschen) a sloužilo jako vodní čerpadlo využívající větrné síly. Bylo umístěno nad vodárnou ve středu obce. Výrobce samotného větrného čerpadla není v současné době znám,² autorem vodárny a vodovodního řadu byla firma Ernst Jüstel³ z Ústí nad Labem. Stavba byla provedena v roce 1923. To dokládá i litinová cedulka umístěná na dochované vodárně. Samotný stožár byl proveden jako věž ze železné příhradové konstrukce čtvercového půdorysu jehlanovitého tvaru, která byla zakončena

¹ Větrná čerpadla již neměla podobu tradičních mlýnů, jejich historie začala koncem 19. století. Roku 1893 byla v Hranicích na Moravě založena továrna, která začala pod vedením vynikajícího strojníka Antonína Kunze s výrobou malých zemědělských strojů. Brzy se hlavním výrobním programem firmy stávají větrná čerpadla, postupem času v ucelené výkonové řadě stále dokonalejších typů, s lepší regulací a většími výkony. Větrné motory z Kunzovy továrny pracovaly spolehlivě, bez velkých nároků na údržbu a po dlouhá léta na řadě míst nejen na Moravě, ale i v Čechách a v cizině. Tato větrem hnaná čerpadla sloužila na statcích, v zahradnictvích, ale i v průmyslových závodech nebo pro napájení zásobníků pitné vody u obecních vodovodů. <http://www.povetrnik.cz/cerpadla>. K 2024.

² Na plánech volné kopie zamýšlené pro železniční skanzen je uvedeno, že šlo o výrobek firmy Brauns a Reinsch - Meissen. Tato firma skutečně větrná čerpadla vyráběla.

³ Tato firma byla autorem vodojemu Křížový vrch v Moravské Třebové. Viz: <https://www.vhos.cz/cs/o-nas/zijeme-s-vodou/cestou-ke-kohoutku>. K 2024.

polygonální horní plošinou s fošnovou podlahou. Konstrukce byla sestavena z ocelových L profilů a patrně nýtována. Středem procházela pohonná hřídel pohánějící čerpadlo. Technické řešení samotného čerpadla a větrného kola není v současné době známé, a i na historické ikonografii je možné rozpoznat pouze část zařízení.⁴ Pravděpodobně se jednalo o lopatkové větrné kolo (*větrný motor*) doplněné dvojitou směrovkou – ta je na dobové ikonografii ještě patrná. Tento detail je však poměrně ojedinělý a ukazuje, že by zde mohla být umístěna i Halladayova turbína.⁵ Použití jiného, méně obvyklého řešení – navrhovaného horizontálního kola - není zcela vyloučené, ale z dostupného materiálu není možné tuto možnost zodpovědně prokázat. Volná kopie zamýšlená pro železniční muzeum v Týništi u Zubrníc byla navržena jako vertikální lopatkové kolo doplněné o cisternu umístěnou v těle věže.

Větrné čerpadlo bylo prohlášeno kulturní památkou od roku 1958 a do Ústředního seznamu kulturních památek zapsáno 30. 12. 1987, kdy ji bylo přiděleno r. č. ÚSKP 44014/5-5300. V poznámce je uvedeno, že předmět vyžaduje generální opravu. Věž čerpadla byla roku 1980⁶ přemístěna na katastr Týniště⁷ pro připravovaný železniční skanzen, kde byla deponována. Údajně pro špatný technický stav bylo zařízení sešrotováno a byla vyhotovena nepříliš kvalitní kopie.⁸ V této době byla z původního zařízení dochována již pouze litinová hlava, zjevně pro umístění rotoru. Na jaře 1997 se podařilo vyjednat se skanzenem uložení všech dílů do velkoprostorového vozu Zs, který byl i nadále deponován na nádraží v Zubrnících. Během roku 2004 byl podán návrh na zrušení památkové ochrany z důvodu nedochování většiny původní konstrukce a zrušení památkové ochrany bylo ministerstvem kultury potvrzeno 13. 8. 2010. Po nabytí právní účinnosti 8. 9. 2010 byly všechny součásti zařízení zjevně zlikvidovány.

Hodnoty větrného čerpadla v současné době již bohužel není možné spatřovat v jeho historické materii, jelikož kromě betonového podstavce a fragmentů uchycení zařízení prakticky zaniklo. Jeho význam, respektive význam jeho zamýšlené kopie, je však možné spatřit především v rovině technické, krajinyotvorné a v neposlední řadě i kulturně-historické. Šlo o zajímavé technické dílo ilustrující vývoj nezávislého vodního hospodářství obce před nástupem elektrické energie. Svým provedením dokládalo také technickou vyspělost tehdejších drobných podniků a vysokou úroveň řemesla. V neposlední řadě se větrné čerpadlo svou výrazně vertikální subtilní konstrukcí stalo součástí siluety obce a významným pohledovým bodem. Jeho obnova by jistě přispěla ke kultivaci prostředí a sloužila by jako připomenutí zajímavého technického řešení a především regionální historie. K této obnově je však nutné přistupovat odpovědným způsobem, aby výsledkem byla skutečně věrná materiálová i technologická replika. V opačném případě by mohla vzniknout pouhá napodobenina postrádající původní kvalitní technické a řemeslné provedení. Bohužel, v současné době není známa původní plánová dokumentace⁹ a veškerá dostupná ikonografie pochází ze druhé

⁴ Snímky pocházejí až z 60. let dvacátého století a zařízení na nich již není kompletní.

⁵ Analogická dvojitá směrovka je dochována na větrném mlýně v Ruprechtově v Jihomoravském kraji. R. Č. ÚSKP 23061/7-3818.

⁶ Nebo 1988, zde se informace liší.

⁷ Rozhodnutí ministerstva kultury o zrušení prohlášení https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=752053. K 2024.

⁸ Zdroj: ZMŽ, ing. Martin Kašpar.

⁹ V majetku ZMŽ existuje plánová dokumentace ke zhotovení kopie věže pro potřeby muzea. Tato se však svým technickým provedením od původního částečně liší.

poloviny 20. století, kdy část zařízení už patrně chyběla. Ze starších leteckých měřičských snímků¹⁰ je patrný stín věže s kruhovým obrysem kola, nelze však určitě stanovit, zda jde o kolo horizontální nebo vertikální. Teoreticky je možné jít cestou analogické rekonstrukce na základě podobnosti s nějakým dochovaným zařízením nebo jeho plánovou dokumentací.

Národní památkový ústav tedy obnovení zařízení pro jeho nesporné kulturněhistorické a krajinné hodnoty podporuje, ale je třeba, aby bylo realizováno v historicky věrohodné podobě.

V případě jakéhokoliv dotazu nás neváhejte kontaktovat.

S pozdravem

PhDr. Petr Hrubý
ředitel

¹⁰ <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1946.LITC20.06758&bz=-756194.94,-981536.16>.
K 2024.